

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ДЕМИДЕНКО Ярослава Сергіївна

УДК 18 : 7.011

**УКРАЇНСЬКИЙ АВАНГАРДИЗМ:
ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНИЙ ДИСКУРС**

Спеціальність 09.00.08. – естетика

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, професор
ЧЕКАЛЬ Леонід Андрійович,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
завідувач кафедри філософії

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
МЄДНІКОВА Галина Сергіївна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
професор кафедри культурології

кандидат філософських наук, доцент
КАРАНДА Марина Василівна,
Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т.Г. Шевченка,
доцент кафедри філософії та культурології

Захист відбудеться 23 травня 2017 року о 13:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 21 квітня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.Б. Остащук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Одним із загальних принципів функціонування світу мистецтва є балансування в межах таких категорій як традиція та новаторство. Домінування однієї з них свідчить про наявність або відсутність якісних змін, що відбуваються в мистецтві. Лише ряд кардинально нових мистецьких подій може претендувати на виключно новаторський характер, натомість, можна простежити риси стильових напрямків попередніх століть, своєрідну їх творчу «реінкарнацію» у найбільш впливових явищах модерної художньої культури. Філософсько-естетичний ракурс дослідження українського мистецького креативного простору є актуальним завданням, яке здатне не лише сприяти кращому усвідомленню ціннісних вимірів вітчизняної художньої практики, але й впливати на формування світоглядних перспектив її подальшого розвитку.

Звернення до авангардистського руху як такого, що є уособленням надзвичайно бурхливого творчого імпульсу в різних видах мистецтва, передусім у живописі та поезії, є закономірним, адже він став підставою для зміни естетичного світогляду. Митці початку ХХ ст. відкрили абсолютно нові підходи до створення художнього образу, часом абсолютно заперечуючи слідування міметичному принципу у своїй творчості, апелюючи до ірраціональних, суб'єктивних начал, які згодом стали прикладом для наступних стильових напрямків. Філософсько-естетичний аналіз феномену авангардизму є доцільним, адже наявною є спільність умов індивідуального та суспільного існування людини на зламі ХІХ – ХХ та ХХ – ХХІ ст., відповідно. Мається на увазі зростання передчуття невідворотності кардинальних змін, яке зазвичай проявляється у запереченні усталених догм, втраті довіри до цінностей, світоглядних установок, ідеалів та пріоритетів, що існували до певного часу.

На початку ХХ ст. і в перші десятиліття ХХІ ст. український мистецький простір розвивався під гаслами перманентного процесу змін, притаманного практично усім сферам людської життєдіяльності. Спостерігається зникнення усталеного погляду щодо відображення дійсності, яке, втілюючись у вже відомих жанрах, набуває іншого смислового навантаження. Відбувається трансформація формального та змістовного рівнів мистецького твору. Подібне переосмислення цієї класичної естетичної пари категорій «форма-зміст» можна віднайти і в українському просторі сьогодення. Безперечно переосмислення ідеалів та принципів авангардизму в мистецькій практиці ХХІ ст. заслуговує належної уваги в аспекті філософсько-естетичного дослідження.

Характерною ознакою творчого підходу представників мистецьких кіл часів розквіту українського авангардизму було прагнення максимально розвинути креативний потенціал, що передбачало появу неординарних шляхів до його реалізації. Так, у творчій діяльності на перший план висувуються художні експерименти, результати яких маніфестуються та проklamуються, шокуючи публіку та здійснюючи виклик усталеним нормам, естетосфері суспільства. З'являється «*Homo aestheticus*», що пориває з одномірністю і визначеністю світу, занурюючись в естетичний простір, утворений шляхом синестезії слова, звуку,

кольору. Настає тотальна естетизація буття, що супроводжується апеляцією до всіх рівнів чуттєвості. Український авангард того часу розвивається у культурно-інформаційному полі світового мистецтва, шокуючи глядачів абсолютно новими формами. Осмисленню описаних щойно проблем саме і присвячена представлена дисертаційна робота. Здійснюючи філософсько-естетичний аналіз феномену українського авангардизму, автор прагне окреслити основні паралелі між художньо-естетичними принципами творчості сьогодення та надбаннями початку ХХ ст., що стануть основою для підтвердження взаємодії традицій та новаторства як основи створення художнього твору, чим і обумовлена актуальність цієї дисертації.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідженню феномену авангардизму й особливостей його становлення і розвитку присвячена низка робіт представників сучасної філософсько-естетичної думки. В Україні естетико-культурологічні розвідки, пов'язані з функціонуванням мистецтва загалом та авангардизму зокрема, представлені у працях В. Вовкуна, М. Каранди, Л. Мізіної, О. Петрової, В. Черепанина та інших. Серед плеяди українських естетиків, роботи яких є підґрунтям для розуміння історії авангардистських пошуків на межі ХІХ-ХХ ст., є праці Т. Андрущенко, М. Бровка, Л. Левчук, В. Личковаха, Г. Меднікової, О. Оніщенко, О. Павлової, Р. Русіна, С. Стоян, Ю. Юхимик. Також є ряд наукових розвідок, присвячених українському авангардизму, які належать західним дослідникам, зокрема: В. Маркаде, О. Накову, Ж. Шеньє-Жандрон (Франція), Дж. Боулту та Ш. Дуглас (США).

Аналізу різних аспектів творчості в руслі авангардизму значну увагу приділили закордонні автори С. Батракова, В. Бичков, Е. Бобринська, К. Грінберг, Б. Гройс, Г. Горячева, Н. Гурьянова, Р. Краусс, А. Крусанов, В. Крючкова, Д. Сарабьянов, В. Турчин, О. Якимович, Є. Яковлев та інші науковці. Серед праць, присвячених різним мистецьким проявам у межах українського авангардизму 1910-30-х років ХХ ст. та стилям, що виникли під його впливом, присвячені роботи таких сучасних вітчизняних дослідників, як Л. Бокотей, Л. Вежбовської, Л. Волошин, О. Городецької, О. Козаренко, Я. Кравченко, І. Мелешкіної, П. Рудь, Н. Столярчук, О. Суховерської, Н. Титаренко та інших.

Осмислення фундаментальних принципів розвитку мистецької практики в контексті історії розвитку філософсько-естетичної думки зумовило звернення до робіт таких мислителів, як І. Кант, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер, З. Фрейд, А. Бергсон, В. Дільтей, Г. Гадамер. Важливим джерелом цього наукового дослідження є теоретичні праці представників авангардизму, насамперед В. Кандинського, К. Малевича, які не лише сприяли кращому розумінню їх мистецьких принципів, але й змогли особисто співставити взаємодію між теорією та практикою у творчій діяльності митця.

Досліджуючи український авангардизм, варто підкреслити потужний науковий доробок вітчизняного мистецтвознавця Д. Горбачова. Його дослідницька увага зосереджена на висвітленні історії, теорії та творчих здобутків представників українського авангарду. Варто також відзначити роботи А. Білої, Е. Бобринської, С. Жадана, О. Ільницького, Н. Канішиної, Л. Ковальської, О. Найден, Г. Складенко,

А. Шатских, М. Шкандрій, частина яких присвячено творчості українських митців-авангардистів.

Важливу частину джерельної бази дослідження становлять теоретичні узагальнення представників музичного авангарду, таких як А. Шенберг, П. Булез. Заслуговують на увагу праці визначного філософа та соціолога музики Т. Адорно, який обґрунтовує специфіку «нової музики» на прикладі діяльності А. Шенберга та І. Стравінського. В дослідженні угорського мистецтвознавця Ц. Когоутека представлені та обґрунтовані основні композиційні техніки провідних композиторів-авангардистів ХХ ст. Проблеми музичного мислення представлені в роботах музикознавців О. Козаренка та Ю. Холопова. Чималий науковий інтерес для розуміння особливостей розвитку українського музичного авангарду представляють лекції-бесіди, проведені з учасником групи «Київський авангард», провідним сучасним композитором В. Сильвестровим.

Отже, існує досить вагомий та широкий за проблематикою і методологією спектр наукових робіт філософсько-естетичного, культурологічного та мистецтвознавчого спрямування з проблем авангарду в мистецтві. Проте спеціальної наукової розвідки, яка б концентрувалася навколо аналізу й осмислення українського авангардизму в контексті визначення філософсько-естетичних засад цього явища і в якому б розкривались специфіка його впливу на мистецьку практику сьогодення та взаємодія між традицією та новаторством на шляху формування нових стильових утворень, наразі бракує.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний із темою дослідження кафедри філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України «Сучасна філософія науки та освіти: проблеми гуманітарного дискурсу» (номер державної реєстрації 0108U001972).

Метою дослідження є філософсько-естетичний аналіз українського авангардизму та його впливу на світ мистецтва сьогодення.

Реалізація поставленої мети передбачає послідовне виконання таких **дослідницьких завдань:**

- представити філософсько-естетичні передумови виникнення феномену авангардизму;
- дослідити кореляцію між поняттями «авангардизм» та «авангард», «модерн» і «модернізм»;
- розкрити ключові властивості феномену авангардизму крізь призму сучасного філософсько-естетичного дискурсу;
- осмислити характерні особливості та творчу самобутність українського авангардизму, звертаючись до творчого спадку О. Архипенка, О. Богомазова, М. Бойчука, Д. Бурлюка, О. Екстер, К. Малевича, В. Пальмова, А. Петрицького, М. Семенка та інших митців;
- проаналізувати теоретичні рефлексії представників українського авангардизму та їх сучасників з метою виокремлення складної взаємодії між теорією і практикою;

- висвітлити специфіку західноєвропейського й українського музичного авангарду;
- простежити особливості впливу феномену авангардизму на сучасну українську мистецьку практику на прикладі творчості представників сквоту «Паризька комуна» та явища трансавангарду.

Об'єкт дослідження: феномен українського авангардизму в мистецтві.

Предмет дослідження: філософсько-естетичний вимір українського авангардизму.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Особливості поставлених дослідницьких мети та завдань, специфіка об'єкту та предмету дослідження зумовили вибір низки методів, принципів і підходів, які б у своєму поєднанні дозволили сформуванню цілісного уявлення про суть феномену «авангардизм» в цілому та українського авангардизму зокрема, взаємодії традиції та новаторства на прикладі напрямків, що склалися під впливом авангардизму.

Природно, що в основі будь-якого дослідження закладені загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння, а також індукції, дедукції та діалектики. Застосування феноменологічного і герменевтичного методів дозволило дисертанту подивитися на твори авангардного мистецтва як на своєрідний текст, що його передає автор реципієнту, тим самим роблячи сферу власних переживань доступною для сприйняття іншими.

У ході наукового дослідження дисертант вдається до естетичного та мистецтвознавчого аналізу, застосування яких сприяло проясненню особливостей зародження та становлення феномену авангардизму, характерних рис українського авангардизму, котрі роблять його самобутнім мистецьким феноменом. Значну роль в осмисленні феномену авангардизму відіграв також міждисциплінарний підхід, звернення до якого дало можливість здійснити цілісний аналіз предмету цього наукового дослідження завдяки широкому залученню наукових доробок у царині філософії, естетики, культурології, мистецтвознавства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає насамперед у здійсненні всебічного аналізу сутності, функціонального й естетично-ціннісного навантаження українського авангардизму, виокремленні його самобутності в контексті осмислення феномену авангардизму в цілому та його впливу на мистецькі явища сьогодення.

Наукова новизна результатів дослідження конкретизується у таких положеннях.

Вперше:

- проведено аналіз творчого доробку та публічної активності представників авангардизму задля виявлення складної взаємодії естетичних теоретичних настанов та їх втілення у мистецькій практиці; досліджено співвідношення між викликами часу і творчими спрямуваннями митців;
- комплексно представлено специфіку авангардизму в різних видах мистецтва – образотворчому, поетичному, музичному та проаналізовано його вплив на розвиток мистецтва середини ХХ – початку ХХІ ст.;
- досліджено особливості впливу феномену авангардизму на сучасну

українську мистецьку практику на прикладі творчості представників сквоту «Паризька комуна» та явища трансавангарду.

Уточнено:

- співвідношення й особливості взаємодії традиції та новаторства на прикладі феномену авангардизму і мистецьких явищ, що виникли під його впливом;
- особливості втілення принципів авангардизму в українському мистецтві та культурі у першій третині ХХ ст., що мали яскраво виражене національне забарвлення.

Набуло подальшого розвитку:

- осмислення ключових властивостей і принципів авангардного мистецтва, за посередництва яких досягався «ефект прориву» в світ невідомого або в підсвідомі пласти психіки в контексті фрейдизму, сакральні сфери в контексті християнства чи трансцендентну сферу у світлі кантівської філософії;
- обґрунтування значення феномену авангардизму як руху, який докорінним чином змінив характер взаємодії між реальністю та художнім образом.

Практичне та теоретичне значення дисертації полягає у розширенні і збагаченні контекстів філософського розуміння феномену авангардизму в цілому та українського авангардизму зокрема. Викладені й обґрунтовані положення і висновки можуть бути використані для подальшого теоретичного дослідження авангардизму в мистецтві. Матеріали дисертації, її положення та результати також можуть бути використані у ході підготовки до викладання естетики, культурології, історії мистецтва, окремих спецкурсів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного дослідження автора, в якому висвітлені власні ідеї і розробки, що дозволили вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методологічні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. Основні концептуальні ідеї, положення та висновки, які опубліковано у вітчизняних та зарубіжних виданнях, належать безпосередньо автору.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри філософії Національного університету біоресурсів та природокористування України, а також були апробовані під час виступів на наукових міжнародних та всеукраїнських конференціях: Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету» (Київ, 2009–2012 рр. та 2015–2016 рр.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук» (Одеса, 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки: історія, сучасність, майбутнє» (Київ, 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації» (Київ, 2016 р.).

Публікації. Основні положення і результати дослідження висвітлено у 18-ти наукових публікаціях: 5 статей опубліковано у вітчизняних фахових виданнях із

філософських наук, 1 – стаття в українському фаховому виданні з інших галузей науки (мистецтвознавство, культурологія), 1 стаття – у науковому виданні України, яке входить до міжнародних наукометричних баз, та в 11 тезах доповідей, надрукованих у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів із внутрішнім розподілом на підрозділи, висновків та списку використаних джерел (294 позиції, з них – 15 іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації становить 198 сторінок. Обсяг основного тексту – 171 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження, сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання, проаналізовано стан наукової розробки досліджуваної проблеми, а також визначено наукову новизну та методологічну базу наукової роботи, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, ступінь їхньої апробації.

Перший розділ «Феномен авангардизму в контексті історії світової культури на зламі століть: теоретико-методологічні засади дослідження» присвячено дослідженню філософсько-естетичних передумов формування феномену авангардизму, окреслюються основні підходи щодо його дослідження в контексті сучасного українського естетико-мистецтвознавчого дискурсу, здійснюється аналіз сутнісних рис та пропонується модель функціонування творчих принципів авангардизму в мистецькому просторі ХХ–ХХІ ст.

У **підрозділі 1.1 «Філософсько-естетичні передумови виникнення феномену авангардизму»** зазначається, що у філософській думці наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. відбувається зміна світоглядних парадигм, пов'язана зі зростанням ролі ірраціоналізму. В теоріях представників «філософії життя» А. Шопенгауера та Ф. Ніцше приділяється увага аналізу значення мистецтва, як сфери, що здатна відкрити істини світу в чуттєвій формі, а також перетворити дійсність, представивши її у більш привабливому світлі. Здійснюється переосмислення постаті творця, генія, чия воля стає єдиним регулятором мистецької практики, яка є стихійною, нічим не детермінованою, окрім волі й інстинкту художника.

У філософських поглядах А. Бергсона та В. Дільтея акцентується увага на інтуїтивному осягненню світу та чуттєвості, завдяки яким реальність розкривається більш достовірно, ніж при раціональному підході. Відкриття З. Фрейдом сфери підсвідомого, його звернення до сновидінь як джерела для аналізу художньої творчості митців, що розкриває глибинні причини виникнення тих чи інших художніх образів та сюжетних ліній, справили відповідний вплив на формування творчих принципів авангардизму.

В **підрозділі 1.2 «Авангардизм як художньо-естетичний феномен: підходи до дослідження, періодизація та особливості змін смислового навантаження»** здійснюється комплексний аналіз авангардизму в контексті історії світової культури ХХ ст. Вказуються основні підходи дослідження авангардизму в сучасному

українському філософсько-естетичному та мистецтвознавчому дискурсі, які стали методологічною базою для цієї роботи. Серед розробок вітчизняних науковців варто відзначити праці Д. Горбачова, Л. Левчук, В. Личковаха, Г. Меднікової, О. Петрової, Г. Склярєнко. Розкривається специфіка авангардизму, який, попри стильову строкатість та різні творчі принципи його представників, є унікальним явищем, що знайшов відображення в різних видах мистецтва, як образотворчих, так і аудійних. Авангардизм налаштований на інновацію, відмову від усталених канонів, експериментально-пошуковий характер творчості, протестну маніфестацію, епатаж, ігнорування очікувань публіки та заперечення ідеалів класичного мистецтва.

Авангардизм здійснив значний вплив на подальший розвиток мистецької практики ХХ–ХХІ ст., що дає змогу виокремити наступну модель еволюції його стилістики та творчих принципів у контексті культури: авангардизм (історичний авангард) – неоавангардизм (або «авангард – II») – трансавангард.

У підрозділі 1.3 «Категоріальний апарат дослідження: авангардизм, авангард, модерн, модернізм» здійснюється ідентифікація термінів «авангардизм» та «авангард» у сучасній філософсько-естетичній та мистецтвознавчій традиції з точки зору їх сутнісного наповнення та особливостей використання. Внаслідок проведеного аналізу наукової літератури зарубіжних та вітчизняних авторів було виявлено, що ці два терміни досить часто використовуються як тотожні.

Зважаючи на етимологію термінів авангард та авангардизм, вважається доцільним за поняттям «авангардизм» (або «історичний авангард») закріпити позначення мистецького феномену першої третини ХХ ст. Поняття «авангард» є більш широким за значенням та передбачає звернення до нього при означенні явищ, що мають яскраво новаторський характер, того, що випереджає загальний розвиток культури та мистецтва. Авангардизм уособлює ідею новаторства в культурі і мистецтві протягом ХХ ст., починаючи з історичного авангарду. Розрізнення термінів «авангард» та «авангардизм» вважається доцільним лише в спеціальних розвідках, натомість, у нашому дослідженні можливе їх синонімічне використання.

Термін «модерн» в історії культури варто розглядати як синонім поняття «Новий час». В історії мистецтва «модерн» пов'язується із новою стилістикою, що виникла наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. і відома під назвами «сецесія», «югенд-стиль», «ар-нуво» тощо. Поняття «модернізм», пов'язане з означенням культури першої половини ХХ ст., здебільшого стосується мистецької практики та пов'язаний з поетапною трансформацією творчих надбань минулого, змінами, що відбуваються поступово. Різниця між модернізмом і авангардизмом полягає в тому, що хоч обидва напрямки прагнуть до новаторства та відходу від встановлених канонів, але модернізм породжує це нове виключно в мистецькій сфері, не виходячи за її межі. Водночас, авангардизм пов'язаний із маніфестами, активною громадською позицією та позахудожніми, як-от, соціальними, психологічними критеріями.

У другому розділі «Український авангардизм у світлі філософсько-естетичних пошуків ХХ – початку ХХІ ст.» аналізується специфіка українського авангардизму на прикладі різних видів мистецтва та його вплив на розвиток мистецької практики ХХ–ХХІ ст.

У підрозділі 2.1 «Теоретичні реконструкції українського авангардизму: філософсько-естетична рефлексія сучасників» здійснюється всебічний розгляд

українського авангардизму. На основі аналізу художньо-естетичних принципів провідних діячів авангардизму, їх теоретичних розробок, архівних та документальних матеріалів робиться висновок щодо специфіки, ролі та значення авангардизму в контексті вітчизняної історії культури і мистецтва. Український мистецький простір представлений іменами видатних теоретиків і практиків авангардизму, серед яких О. Архипенко, М. Бойчук, Д. Бурлюк, О. Екстер, В. Кандинський, Л. Курбас, К. Малевич, М. Семенко, В. Татлін, Г. Шкурупій та ін. Найбільші новації відбувалися в живописі, поезії, сценографії, натомість, в українській музиці початку ХХ ст. лише намічалися певні модерні зрушення (Б. Лятошинський), які не давали змогу зарахувати її до загального авангардного руху.

Основним естетичним принципом авангарду, українського зокрема, є відмова від надбань класичного мистецтва, наголос на експериментаторській творчості. Проте гранично напружений діалог авангардизму з попередніми стильовими напрямками не варто розглядати як повне заперечення мистецтва минулого, адже певні точки перетину між ними залишаються. Авангардистські творчі художні принципи відмінні від класичних насамперед тим, що пропонується новий, ірраціональний, суб'єктивно-забарвлений тип репрезентації світобачення, акцентується увага на нон-фігуративних виразних засобах. Діяльність окремих діячів проявляється не лише у творчості, а й у нехудожніх дискурсах – деклараціях, маніфестах, філософських конструктах, ріді-мейдах. Український авангардизм у своєму радикальному експериментаторстві не втратив зв'язок з архетипами української культури, що проявляється у традиційному кольоровому звучанні.

У підрозділі 2.2 «Український авангард у філософсько-естетичному дискурсі сьогодення» розглянуто етапи переосмислення творчих принципів історичного авангарду в контексті сучасного українського соціокультурного простору 1960-х років. У мистецтві неоавангардизму відбувається відхід від ідеалів соцреалізму та звернення до напрацювань мистецтва 1910–1930-х років ХХ ст. У роботах таких митців, як А. Горська, О. Заливаха, Г. Зубченко, Г. Севрук, Л. Семікіна, здійснюється продовження традицій школи М. Бойчука. Художники львівської школи на чолі з Р. Сельським звертались до сюрреалізму, абстракціонізму. Діяльність представників одеської школи О. Ануфрієва, В. Стрельникова, В. Басанець, В. Наумця була пов'язана із захопленням примітивізмом, абстракціонізмом, мінімалізмом, концептуальним мистецтвом, акціонізмом. У 1960-х рр. в українській музичній культурі формується група «Київський авангард», до якої входили Л. Грабовський, В. Годзяцький, В. Сильвестров, В. Губа, В. Загорцев, Є. Станкович, І. Карабиць, О. Кива, котрі звертаються до стильових напрямків як історичного авангардизму, так і західно-європейського авангарду-II: додекафонії, алеаторики, сонористики, конкретної та електронної музики. В їх творах відбувається відмова від тонального мислення, здійснюється переосмислення класичних музичних жанрів та з'являються нові. Характерною ознакою постає поєднання новітніх композиторських технік з елементами українського фольклору, що призводить до появи «нової фольклорної хвилі».

Відродження ідеалів та мистецьких течій авангардизму в українському мистецтві наприкінці ХХ ст. відбувається в творчості групи художників «сквоту

«Паризька комуна», до якої входили Л. Вартиванов, О. Гнилицький, О. Голосій, Д. Дульфан, І. Ісупов, Д. Кавсан, А. Казанджій, П. Керестей, О. Клименко, М. Мамсіков, К. Проценко, О. Ройтбурд, А. Савадов, Ю. Сенченко, Ю. Соломко, В. Трубіна, В. Цаголов, І. Чичкан та інші. Період творчої активності цих митців ряд дослідників позначають терміном «нова хвиля» або частіше – трансавангард, до якого можна зарахувати творчість інших художників, що не входили до цього угруповання, насамперед Л. Бокотея. Вони зберегли експериментальні напрацювання «шестидесятників», але працювали вже в рамках естетики постмодернізму.

Певні риси трансавангарду можна віднайти й у діяльності низки українських композиторів ХХІ ст., насамперед А. Загайкевич. Її творчий метод побудований на перетині здобутків західноєвропейського авангарду-II у сфері електроакустичної музики та українського народного автентичного мелосу. Досить багато експериментів здійснюється у напрямку поєднання комп'ютерного синтезу звуку та звучання «живих» інструментів, яке підлягає обробці в режимі реального часу.

Естетичні принципи сучасного мистецтва пов'язані з пошуками нових виразних засобів, які б відповідали запитам часу. Шлях до новації нерідко пов'язаний із поєднанням різних, часом несумісних, стилів та зверненням до традицій минулого, що набувають нового прочитання і переосмислення, наповнення сталих форм новим змістом.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування специфіки українського авангардизму в межах філософсько-естетичного дискурсу, яке дає змогу окреслити його унікальність та вплив на становлення мистецької практики ХХ–ХХІ ст. Пропонується наступна модель історії авангардних ідей та творчих принципів в українському світі мистецтва: авангардизм, або історичний авангард – неоавангардизм (авангард-II) – трансавангард. У процесі філософсько-естетичного осмислення специфіки розгортання авангардизму в контексті культурно-мистецької практики виявляється його національний колорит. Розв'язання поставлених у процесі дисертаційного дослідження мети й завдань дозволило зробити такі узагальнюючі висновки:

1. Теоретичні передумови виникнення авангардизму пов'язані з філософською думкою кінця ХІХ – початку ХХ ст., яка багато в чому підготувала ґрунт для формування творчого процесу нового типу. Значний вплив на становлення авангардистського художнього світогляду здійснили філософські доробки окремих авторитетних мислителів: А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, А. Бергсона, В. Дільтея; засновників і послідовників психоаналізу З. Фрейда, А. Адлера, К. Г. Юнга. Їх міркування стосовно функції та ролі мистецтва в контексті культури, обґрунтування проблеми творчої геніальності митця, розуміння мистецького твору як такого, що здатний наблизити людину до пізнання істини в чуттєвій, а не раціональній формі, створили інтелектуальні умови для появи авангардизму. Найбільш важливими уявляються філософські розвідки, в яких наголошується на тому, що митець позбавлений необхідності відобразити

реальну дійсність, вільний від етичних приписів і здатний відкрити за допомогою творчості істини буття, чого не можна досягнути раціональним шляхом.

2. Для авангардистського руху, що охоплює першу третину ХХ ст., притаманна внутрішня суперечливість, що зумовлено широкою палітрою мистецьких напрямків, які об'єднані поняттям «авангардизм». Проте є ознака, що є спільною для всіх течій, – це відмова від традицій класичного мистецтва, в якому домінували засади міметичного наслідування дійсності. Замість заздалегідь відомого шляху власного творчого спрямування, багато митців приходили до нього шляхом експериментів. Провідним принципом є утвердження повної свободи митця, що намагається передати реальність крізь призму власного світобачення або навіть відкрити новий світ та не претендує при цьому на схвальну реакцію публіки. Відповідно змінюється ставлення до митця, що стає своєрідним провідником у світ «нового мистецтва». Проявами авангардизму є створення маніфестів, епатажний стиль презентації творів, що були покликані зруйнувати стереотипи попередніх мистецьких традицій.

3. Поняття «авангардизм», або «історичний авангард» застосовується здебільшого для позначення конкретного унікального феномену в мистецтві та соціально-культурній сфері першої третини ХХ ст. Натомість, поняття «авангард» має більш широке значення, позначаючи новітнє, те, що перебуває попереду та є складовою частиною мистецько-культурних явищ, в яких відбувається циркуляція ідей авангардизму, – неоавангардизм, трансавангард.

4. Український авангардизм досить неоднорідний і умовно може бути поділений на етнічно та глобально орієнтовані напрями. Глобально орієнтований напрям яскраво представлений К. Малевичем, автором своєрідної «ікони» авангардного мистецтва – «Чорного квадрату» та засновником супрематизму, В. Кандинським, родоначальником абстракціонізму, та багатьма іншими. Орієнтир на відтворення специфіки глибинних традицій українського етносу простежується у творчості (візантинізм) М. Бойчука та його учнів, у кольорописі В. Пальмова, художніх замальовках і ескізах до вишиванок О. Екстер, органічному мистецькому поєднанні сучасності й архаїки О. Архипенка, котрий тяжів до реанімації фольклорно-міфологічного світобачення, а також до модернізації естетико-художніх засад творчості народних, себто непрофесійних митців (самоучок), та інших. Український авангардизм, у порівнянні із західноєвропейським, відзначається більшою простотою, меншою епатажністю. Специфічною ознакою українського авангардизму є те, що він був представлений фактично у всіх видах мистецтва, окрім музичного, яке на той час перебувало на стадії модерних зрушень, але не демонструвало кардинального розриву з тональним мисленням, що було характерною рисою представників «нововіденської школи» – одних із перших апологетів «нової музики» (А. Шенберг).

5. В українському суспільстві 1960-х років відбувається своєрідне відродження ідей та творчих принципів історичного авангардизму, що призводить до появи явища неоавангардизму. Якщо в живописній практиці відбувається часткове успадкування мистецьких надбань першої третини ХХ ст., то в музичному

мистецтві виникає угруповання «Київський авангард», діяльність якого не лише в певному сенсі «компенсує» відсутність українського авангардизму в музиці на початку століття, але й синтезує надбання двох етапів західноєвропейського (авангард та авангард-II), творчо переосмислюючи їх. Всі мистецькі прояви українського неоавангардизму поєднують такі риси, як відкинення ідеологічних настанов соцреалізму та звернення до надбань історичного авангардизму як до певної зразкової «класичної» системи, що є джерелом для подальших відкриттів у мистецтві.

В українській живописній практиці, успадковуючи риси бойчуківської школи, вкорінюється монументалізм з елементами візантинізму завдяки таким митцям, як А. Горська, О. Заливаха, В. Зарецький, Г. Зубченко, Г. Севрук, Л. Семикіна та інші. В. Зарецький паралельно творить у стилі українського сецесіону, Ю. Луцкевич – у стилі необароко. Під пензлем Т. Голембієвської, Т. Яблонської та інших менш відомих художників розквітає фольклоризм. У цей період також діють львівська (Р. Сельський, К. Звіринський, І. Марчук, Д. Довбошинський, Р. Турин та ін.), закарпатська (А. Ерделі, Й. Бокшай, А. Коцка та ін.), одеська – «другий одеський авангард» (О. Ануфрієв, В. Стрельников, С. Сичов, В. Хрущ та ін.) школи.

Діячі композиторської групи «Київський авангард», до якої входять Л. Грабовський, В. Годзяцький, В. Сильвестров, В. Губа, В. Загорцев, Є. Станкович, І. Карабиць, О. Кива, створюють ряд творів, написаних у стильових напрямках як історичного авангардизму, так і авангарду-II: додекафонії, алеаториці, сонористиці, конкретній та електронній музиці, в яких відбувається відмова від тонального мислення, переосмислення класичних музичних жанрів та поява нових. Характерною ознакою творчості представників групи «Київський авангард» є глибоко філософський характер музичного мислення та поєднання новітніх композиторських технік з елементами українського фольклору, що призводить до появи «нової фольклорної хвилі».

6. Третій етап актуалізації принципів авангардизму в українському мистецтві відбувається наприкінці ХХ ст., який позначають термінами «нова хвиля» та трансавангард. Прояви трансавангарду можна віднайти у діяльності групи художників сквот «Паризька комуна», до якої входили Л. Вартиванов, О. Гнилицький, О. Голосій, Д. Дульфан, І. Ісупов, Д. Кавсан, А. Казанджій, П. Керестей, О. Клименко, М. Мамсіков, К. Проценко, О. Ройтбурд, А. Савадов, Ю. Сенченко, Ю. Соломко, В. Трубіна, В. Цаголов, І. Чичкан та інші. Ці митці акцентували увагу на ірраціональних мотивах, пов'язаних зі сферою підсвідомості, маніфестуючи естетику постмодернізму. До трансавангарду можна зарахувати також творчість інших художників, насамперед – Л. Бокотея. Естетика українського трансавангарду проявляється через іронічне цитування, ірраціоналізм підсвідомого, поєднання стильових напрямків минулого, принцип полілогу і полістилізм. Полістилізм проявляється у вільному поєднанні творчих методів, специфіки композиції та структурних особливостей всіх відомих течій. Певні риси трансавангарду можна віднайти й у діяльності українського композитора

А. Загайкевич, яка поєднує здобутки західноєвропейського авангарду-II у сфері електроакустичної музики та український автентичний мелос.

7. В сучасному українському мистецтві відбувається звернення до естетики авангардизму, як на рівні певного еталону для наслідування (авангард = «класика»), так і в якості стимулу винайдення адекватних форм для втілення власних задумів, яке призводить до появи нових творчих мистецьких практик. Характерною ознакою митців українського авангардизму, неоавангардизму й трансавангарду є менша акцентуація на технічних аспектах як на певній самоцілі чи як на засобі епатування публіки. Звернення до авангардистських течій і новітніх технік здійснюється задля реалізації власного творчого потенціалу. Напрацювання українського авангардизму залишаються джерелом для розвитку експериментальної мистецької практики.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Демиденко Я. С. Трансформації рис авангардизму у новітніх постмодерних філософських дискурсах / Я. С. Демиденко // Актуальні проблеми філософії та соціології. – Випуск 8. – Одеса : 2015. – С. 34–36.
2. Демиденко Я. С. Розвиток авангардизму як міжвидового феномену: історико-філософський аспект / Я. С. Демиденко // Мультиверсум. Філософський альманах / Гол. ред. В. В. Лях. – Випуск 3 (131). – К. : 2014. – С. 93–102.
3. Демиденко Я. С. Вплив філософії Л. Вітгенштайна на неоавангардизм 60-х – 70-х років / Я. С. Демиденко // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 90 (11). – С. 329–333.
4. Демиденко Я. С. Український авангардизм: історико-філософський аналіз / Я. С. Демиденко // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2014. – Вип. 86 (7). – С. 257–260.
5. Матвійчук Я. С. Український авангардизм: модель О. Богомазова / Я. С. Матвійчук // Гуманітарний часопис: Збірник наукових праць. – Харків : ХАІ, 2010. – № 3. – С. 110–116.

Стаття у фаховому виданні з інших галузей науки:

6. Демиденко Я. С. Історико-філософські засади українського авангардизму / Я. С. Демиденко // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. – К. : Міленіум, 2013. – № 4. – С. 24–29.

Стаття у фаховому виданні України, яке включене до міжнародних науково-метричних баз:

7. Демиденко Я. С. Відображення філософських ідей Ф. Ніцше на мистецтво авангардизму / Я. С. Демиденко // Anthropological Measurements of Philosophical Research, 2015. – Issue 8. – P. 113–118.

Публікації в інших наукових виданнях:

8. Демиденко Я. С. Український авангардизм 1910-30-х років як історико-філософський феномен / Я. С. Демиденко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Гуманітарні студії» / редкол.: Д. О. Мельничук (відп. ред.) та ін. – К. : ВЦ НУБП України, 2014. – Вип. 203, ч. 1. – С. 66–73.
9. Демиденко Я. С. Футуризм Михайла Семенка: сучасний погляд / Я. С. Демиденко // Вісник Маріупольського державного університету: серія – філософія, культурологія, соціологія. – Маріуполь : МДУ, 2012, вип. 3. – С. 110-114.
10. Демиденко Я. С. Сучасний український авангардизм у горизонті філософських взаємовпливів / Я. С. Демиденко // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», 20-12 квіт. 2016 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – Ч. 2. – С. 21-22.
11. Демиденко Я. С. Особливості проявів авангардизму у сучасній постмодерній філософії / Я. С. Демиденко // Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації: зб. Матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25-26 лютого 2016 р. – К. : Міленіум 2016. – С. 63-64.
12. Демиденко Я. С. Вплив посткласичної філософії на авангардизм / Я. С. Демиденко // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2015», 21-22 квіт. 2015 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. – Ч. 5. – С. 75-76.
13. Демиденко Я. С. Український авангардизм у контексті історико-філософських шукань кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Я. С. Демиденко // «Суспільні науки: історія, сучасність, майбутнє»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 8 травня 2015 року). – К. : ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2015. – С. 70-72.
14. Демиденко Я. С. Вплив теорії психоаналізу З. Фрейда на становлення авангардизму / Я. С. Демиденко // Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 3-4 квітня 2015 року). У 2-х частинах – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Ч. 2. – С. 24–27.
15. Демиденко Я. С. Трансформація художніх процесів в європейському мистецтві: кінець ХІХ – початку ХХ ст. / Я. С. Демиденко // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2012», 18 – 19 квіт. 2012 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – Ч. 5. – С. 19–21.
16. Матвійчук Я. С. Модерн, модернізм, авангардизм: до визначення понять / Я. С. Демиденко // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2011», 20-21 квіт. 2011 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – Ч. 7. – С. 55-57.

17. Матвійчук Я. С. Авангардизм в контексті української культури початку ХХ століття / Я. С. Демиденко // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2010», 21-22 квіт. 2010 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – Ч. V. – С. 33-34.

18. Матвійчук Я. С. Український модерн: тенденції та закономірності розвитку / Я. С. Демиденко // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2009», 21-22 квіт. 2009 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – Ч. VI. – С. 38–39.

АНОТАЦІЯ

Демиденко Я. С. Український авангардизм: філософсько-естетичний дискурс. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.08. – естетика. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2017.

Дисертація присвячена дослідженню особливостей українського авангардизму в контексті сучасного філософсько-естетичного дискурсу. Розкриваються основні філософські передумови формування авангардизму, які корелюють із його художніми принципами – ірраціоналізм, звернення до сфери підсвідомого, творча свобода митця, експериментальний та пошуковий характер мистецтва. Виокремлюються ключові особливості авангардизму в живописі, поезії та музиці. Пропонується наступна модель історії авангардних ідей і творчих принципів в українському світі мистецтва: авангардизм, або історичний авангард – неоавангардизм – трансавангард.

Характерною ознакою представників українського авангардизму, неоавангардизму й трансавангарду є менша акцентуація на технічних аспектах як на певній самоцілі. Звернення до авангардистських течій і новітніх технік здійснюється задля реалізації власного творчого потенціалу. Напрацювання українського авангардизму залишаються джерелом для розвитку експериментальної мистецької практики.

Ключові слова: український авангард, авангардизм, неоавангардизм, трансавангард, маніфестна естетика, живопис, музика.

АННОТАЦИЯ

Демиденко Я. С. Украинский авангардизм: философско-эстетический дискурс. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.08 – эстетика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2017.

В диссертации рассматривается специфика украинского авангардизма в контексте философско-эстетического дискурса. Результаты исследования позволяют

говорить об уникальности украинского авангардизма и его влиянии на становление художественной практики XX–XXI вв. Предлагается следующая модель истории авангардных идей и творческих принципов в украинском мире искусства: авангардизм, или исторический авангард – неоавангардизм (авангард-II) – трансавангард. В процессе анализа специфики развертывания авангардизма в контексте культурно-художественной практики и его философско-эстетического осмысления выявляется его уникальность, проявлением которой является национальный колорит.

Украинский авангардизм по сравнению с западноевропейским отличается большей простотой, меньшим эпатажем. Специфическим признаком украинского авангардизма является то, что он был представлен практически во всех видах искусства, кроме музыкального, которое в то время находилось на стадии модерного преобразования, но не демонстрировало разрыва с тональным мышлением. В украинском обществе 1960-х годов происходит своеобразная модернизация идей и творческих принципов исторического авангардизма, что приводит к появлению явления неоавангарда. Если в живописной практике происходит частичное наследование художественных достижений первой трети XX века, то в музыкальном искусстве возникает группа «Киевский авангард», деятельность которой не только в определенном смысле «компенсирует» отсутствие украинского авангардизма в начале века, но и синтезирует достижения двух этапов западноевропейского (авангард и авангард-II), творчески переосмысливая их. Все художественные проявления неоавангардизма объединяют такие черты, как отказ от принципа соцреализма и обращение к достижениям исторического авангардизма как образцовой «классической» системы. В украинской живописной практике, наследуя черты школы М. Бойчука, укореняется монументализм с элементами византизма благодаря таким художникам, как А. Горская, А. Заливаха, В. Зарецкий, Г. Зубченко, Г. Севрук, Л. Семькина и другие. В этот период также действуют львовская (Р. Сельский, К. Звиринский, Д. Довбошинский, Р. Турин и др.), закарпатская (А. Эрдели, И. Бокшай, А. Коцка и др.), одесская (А. Ануфриев, В. Стрельников, С. Сычев, В. Хрущ и др.) школы. Деятели группы «Киевский авангард», в которую входили Л. Грабовский, В. Годзяцкий, В. Сильвестров, В. Губа, В. Загорцев, Е. Станкович, И. Карабиц, О. Кива, создают ряд произведений, написанных в стилевых направлениях как исторического авангардизма, так и авангарда-II: додекафонии, алеаторике, сонористике, конкретной и электронной музыке, в которых происходит отказ от тонального мышления, переосмысление музыкальных жанров. Характерным признаком творчества представителей группы «Киевский авангард» является глубоко философский характер музыкального мышления и сочетание новейших композиторских техник с элементами украинского фольклора, что приводит к появлению «новой фольклорной волны».

Третий этап актуализации принципов авангардизма в украинском искусстве происходит в конце XX века, который обозначают терминами «новая волна» и трансавангард. Проявления трансавангарда можно найти в деятельности группы художников «сквот «Парижская коммуна», в которую входили Л. Вартиванов,

А. Гнилицкий, А. Голосий, Д. Дульфан, И. Исупов, Д. Кавсан, А. Казанджий, П. Кересть, А. Клименко, М. Мамсиков, К. Проценко, А. Ройтбурд, А. Савадов, Ю. Сенченко, Ю. Соломко, В. Трубина, В. Цаголов, И. Чичкан и другие. К трансавангарду можно также отнести творчество других художников, прежде всего – Л. Бокотея. Ведущими признаками украинского трансавангарда является трансисторичность, принцип полилога и полистилизм. Определенные черты трансавангарда можно найти и в деятельности украинского композитора А. Загайкевич, которая сочетает достижения западноевропейского авангарда-II в сфере электроакустической музыки и украинский аутентичный мелос.

Характерным признаком художников украинского авангардизма, неоавангардизма и трансавангарда является меньший акцент на технических аспектах как на определенной самоцели. Обращение к авангардистским течениям и новейшим техникам осуществляется для реализации собственного творческого потенциала. Наследие украинского авангардизма остаются источником для развития экспериментальной художественной практики.

Ключевые слова: украинский авангард, авангардизм, неоавангардизм, трансавангард, манифестная эстетика, живопись, музыка.

SUMMARY

Demydenko Ya. S. Ukrainian avant-garde: philosophical and aesthetical discourse. – Manuscript.

Thesis submitted for the Candidate Degree in Philosophy (PhD) in speciality 09.00.08 – Aesthetics. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2017.

Scientific exploration devoted to research Ukrainian avant-garde features in the context of modern philosophical and aesthetic discourse. The basic philosophical premises forming the avant-garde are correlated with his artistic principles - irrational, appeal to the subconscious and creative freedom of artists, experimental and searching character of art. Examines the key features of painting, poetry and music in avant-garde. We propose the following history of avant-garde ideas and creative principles in Ukrainian world of art: the historical avant-garde, or avant-gardism – neo-avantgarde – transavantgarde.

A characteristic feature representatives of Ukrainian avant-garde, neo-avantgarde and transavantgarde accentuation is less on the technical aspects of how a certain end in itself. Appeal to the avant-garde movements and new techniques implemented in order to realize their creative potential. Heritage of Ukrainian avant-garde are the source for the development of experimental art practices.

Keywords: Ukrainian avant-garde, avant-gardism, neo-avantgarde, transavantgarde, aesthetics of the manifesto, painting, music.